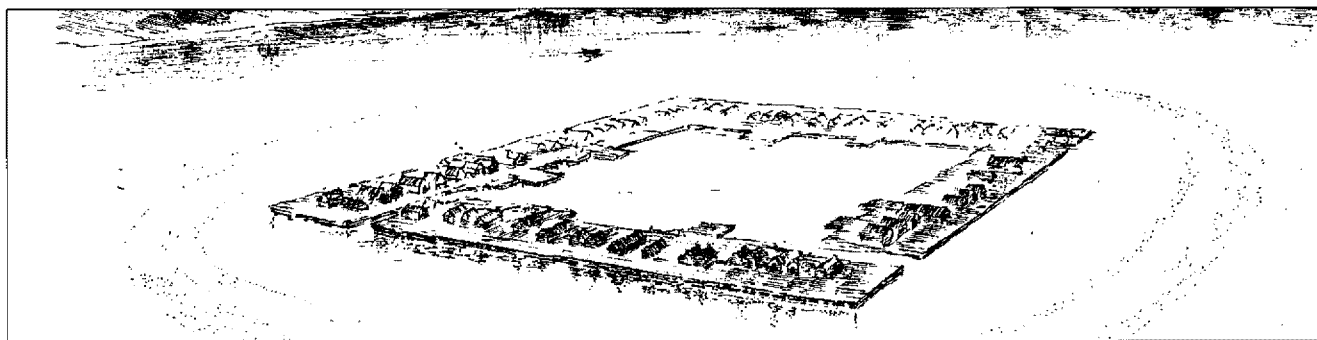

Varumagasin, korsfararborg eller platsen för Gotlands tidigmedeltida femtekolonnare

Bulverket

av Johan Rönnby

Efter ett uppehåll på mer än femtio år återupptogs 1989 undersökningarna av den märkliga träfästningen Bulverket i sjön Tingstade träsk på Gotland. Fältarbetet har koncentrerats på att uppföra en plan över anläggningen, datera konstruktionen samt gräva ett schakt (se artikel i Gotlänskt Arkiv 1989).

Att som arkeolog noga dokumentera sitt källmaterial och skaffa sig detaljerad information om det objekt man arbetar med är en förutsättning för att kunna nå fram till trovärdiga resultat.

Samtidigt ger inte fältarbete av sig själv några direkta svar. Skall de mödosamt framtagna arkeologiska lämningarna kunna berätta något måste

man också ställa frågor. Man måste pröva olika hypoteser.

Nedan diskuteras därför kortfattat några olika förslag på vad Bulverket var för någonting (det går säkert att komma på flera..).

Någon definitiv lösning på varför Bulverket byggdes och vad anläggningen representerade tror jag aldrig vi får. Arkeologiskt material ger helt enkelt inte sådana entydiga svar. Vad man kanske kan få är en hypotes som förefaller rimlig när man jämför med det

arkeologiska materialet. Det är inte illa det i så fall.

En utgångspunkt

Bulverkets strategiska position mitt i en sjö samt den dubbla pålspärren tyder otvivelaktigt på att behovet av skydd har varit mycket stort.

Konstruktionen var också väl planerad och byggdes troligtvis under kort tid. Det har även krävts stora resurser vid uppföranden. Mellan 10 000 till 15000 fullvuxna tallar bör till exempel

ha av verkats. Det är en jätteinvestering av någon med förmåga att organisera ett stort antal människor.

Uppförandet av träfästningen i Tingstade träsk på 1100-talet berör alltså rent allmänt frågor om konflikt, makt och kanske motstånd.

"Fria Gotland"

1100-talets gotland brukar traditionellt beskrivas som ett förhållandevis jämlikt och fritt samhälle av självägande bönder.

Viktiga beslut, som skatteläggningen under svearna eller övergången till kristendomen, skall ha fattats av samfälligheten på alltinget. Byggandet av Bulverket skulle i ett sådant gutniskt "kooperativt" sammanhang kunnat ske genom en gemensam ansträngning efter ett beslut på tinget. Funktionen för anläggningen skulle då kanske närmast vara som norra Gotlands tillflyktsborg.

En jämförelse man inte kan låta bli att fundera över är den stora centralfästning som uppfördes i Tingstade under början av 1900-talet. Dennaskulle

under 1:a världskriget fungera som den hårda kärna som höll stånd även om resten av Gotland föll. Kan alltså samma strategiska tänkande ligga bakom byggandet ute i träsket 900 år tidigare? (se Engström 1983:82).

Träfastningsbyggarna förefaller av allt att döma vara inhemska. De få artefakt fynd som gjorts är gotländska eller möjligtvis gutniskt-baltiska.

Själva idén att bygga en stor träfastning i en sjö är dock knappast varken gotländsk eller västskandinavisk utan snarare slavisk eller baltisk. Detta faktum gör att man inte kan utesluta att balter eller slaver på något vis har varit inblandade i uppförandet. Vill man vara lite mer försiktig så kanske man kan tänka sig att gotlänningar, vana att umgås österut, kan ha tagit med sig idén till Tingstäde träsk.

Frågan är då vem "bonderepubliken" skyddade sig mot. Det fanns säkert skäl att runt östersjön i början av 1100-talet se upp med piratflottor och härjande småkungar. Men är det rimligt att anta att man vid överfall av sjöfarare överger sina gårdar och nybyggda kyrkor och sätter sig ute i sjön och låter rövare härja i bygden? Borde man inte samlat ett bondeuppbåd och motat fienden vid tex klintkanten vid Ireviken?

Handel, fiskeri eller slavar?

Gutarnas funktion som handelsmän mellan öst och väst under vikingatid tidig medeltid brukar ofta framhållas (tex Östergren 1989:235ff). Skulle man kunna tänka sig att denna utlands-handel har skapat ett behov av en stapelplats? En plats varifrån man i flatbotnade pråmar över Elingshemsmyr förde varor till och från havet?

När man diskuterar handel är dock det väldigt lätt att bli anakronistisk. Fanns det stora "centralager" för handel i början av 1100-talet? Vad var det i så fall för bulkvaror som man kan haft behov att stapla i sådan mängd i Tingstäde?

Bulverket som en fredlig handel och mötesplats har nyligen föreslagits (Rausing 1990:122). En ismarknad ute på Träsket är väl mycket möjlig. Men hela konstruktionens placering, ogästvänligt mitt ute i sjön med en stor påspärr omkring sig, ger inte ett direkt fredligt intryck. Varför höll man inte till nedanför kyrkan om man bara skulle byta varor?

Om dock bortser från anläggningens "militära" yttre så finns det ganska mycket på Bulverket som tyder på fis-

ke. Bodarna runt om på plattformen är "bulhus" av samma typ som vid fiskelägren runt kusterna. Det har även hittats nätfloten och tyngder. Insjöfiske var viktigt under tidig medeltid. Det gör det ju inte heller mindre spännande att fiskerätt ofta var kopplat till institutioner högt upp i samhället, kungen och klostren. Men om Bulverket var en "fiskfabrik" varför var det då så viktigt att skydda platsen?

Konstruktionen som en förvaringsplats för slavar har också diskuterats (se Westerdahl 1988). Detta är en intressant hypotes då själva konstruktionen onekligen skulle vara lämplig för en sådan hantering. Men den veritabla slavindustri som det i så fall måste varit frågan om är lite svårt att placera in i ett samhälleligt sammanhang. Slavar kedjade i långa rader ute på Bulverket får en onekligen mer att tänka på 1700-talets slavskepp än den vanliga uppfattningen om nordisk träldom.

Kungar, biskopar och religiösa fanatiker?

Under sen vikingatid tidig medeltid förefaller det som det gotländska samhället utsätts för påtryckningar utifrån. Gutasagan nämner hur många kungar strider om ön och om hur man ansluter sig till sveakungen. Förmodligen hade även danska intressen ett visst inflytande. Det är också under denna tid som kristendomen slutgiltigen sprider sig på ön och man hamnar under Linköpingsbiskopen.

1100- och 1200-tal är också korfarartid. Flera danska och svenska härtåg mot hedniska balter och slaver tar sin väg över Gotland. Att det ligger i linje med fanatiska korsriddares mentalitet att få för sig att bygga en vattenborg i en gotländsk sjö är en spännande tanke (muntligt Ola Kyhlberg).

Motstånd och förräderi

Uppfattningen om Gotland som ett jämlikt och fritt samhälle har på senaste tiden ifrågasatts. Det har hävdats att det även på Gotland funnits en överklass av mäktiga stormän (tex Hyenstrand 1989). Tingstäde, som en strategisk och viktig plats på norra Gotland, bör i så fall ha haft sin hövding eller "storbonde".

Man kan vidare anta att samhällsomvälvningarna under slutet av vikingatiden knappast gick helt fredligt till. Vissa stormän kanske gjorde motstånd medan andra var beredda att samarbeta. En sådan hypotetisk konfliktsituation skulle kunna förklara behovet av en sjöfastning. Det är inte attacker ut-

ifrån man är rädd för utan inbördeskrig.

Är Tingstäde och Bulverket platsen för det sista motståndet? En gammal tings- och kultplats som blir kärnpunkten i motreaktionen mot centralmakt och ny religion?

Eller är det precis tvärt om? Stormannen i Tingstäde är kanske en av de första som tillsammans med Avair Strå-ben ansluter sig till nyordningen? Är de helt enkelt kollaboratörer?

En gång om året säger gutasagan skall kungens och jarlens sändebud ta upp skatt på Gotland. Hade stormannen i Tingstäde av svearna fått i uppdrag att förvalta skatteindrivning och kontroll av sina landsmän? En sådan person hade säkert behov av ett tillflyktsställe samt kanske också en uppslagsplats för utrustning och indriven naturaskatt.

Höll centralmakten med hjälp av överlöparen från Tingstäde rent av en permanent garnison på Bulverket för att snabbt kunna sättas in mot upproriska gutar?

Referenser

Bendegard, C.
Bulverket i Tingstäde träsk -undersökningarna 1921-36.
Gotländskt Arkiv. 1989.

Engström, J.
Hur borgarna byggdes och försvarades. Gutar och vikingar. 1983.

Hyenstrand, Å.
Socknar och stenstugor. Om det tidiga Gotland.
SAR. 1989.

Rausing, G.
The "Bulwerk" at Tingstäde.
Fornvännen 1990.

Rönby, J.
Bulverket -undervattensarkeologiska undersökningar 1989.
Gotländskt Arkiv. 1989.

Westerdahl, C.
Bulverket -ett slavfort?
Populär Arkeologi nr.2. 1988.

Östergren, M.
Mellan stengrund och stenhus. Gotlands vikingatida silverskatter som boplatandsindikator. 1989.